

Foto 1. Op zoek naar mogelijkheden voor natuurontwikkeling in de Biesbosch (foto: Hans Gebuis).

Wil Borm & Cor Huijgens

Nationaal Park De Biesbosch: een samenspel van onzekerheden en mogelijkheden

Het natuurontwikkelingsplan van het Beheers- en Inrichtingsplan Nationaal Park De Biesbosch streeft de ontwikkeling van een zoetwatergetijdenlandschap na (Mes et al., dit nummer).

De plaatselijke natuur- en milieuvereniging Madese Natuurvrienden vraagt zich in dit artikel af of deze keuze juist is en op welke wijze in de huidige situatie natuurontwikkeling gerealiseerd kan worden.

Tot slot wordt geschetst welke consequenties toekomstige beheersvormen van de Haringvlietsluizen voor de natuur in de Biesbosch kunnen hebben.

De Biesbosch is een watertrijk en voedselrijk gebied. Van dit biotoop is bekend dat het in korte tijd tot een waardevolle ontwikkeling kan komen. Dat deze ontwikkeling in de Biesbosch in hoge mate stagneert is te wijten aan een aantal factoren die op vrijwel het gehele gebied van invloed is. De verontreiniging van de (water)bodems is de belangrijkste (Boudewijn & Mes, dit nummer). Ook andere factoren beperken de ontwikkeling van de ecosystemen, zoals de fluctuaties van het waterpeil, de versnippering van het gebied, natuuronvriendelijke recreatievormen in samenhang met een hoge recreatiedruk en pacht aan landbouw en jacht (Borm & Huijgens, 1991).

Het Rijksinstituut voor Natuurbeheer concludeert in zijn rapport over de

vervuiling van de Biesbosch, dat de 'huidige kwaliteit van bodem en water een normale ontwikkeling van een samenhangend systeem van flora en fauna in de weg staat' (Gleichman-Verheijen & Ma, 1989). Dit geeft duidelijk aan dat het vervuilde rivierwater en de hierdoor afgezette bodemverontreinigingen de Biesbosch-ecosystemen negatief beïnvloeden (zie ook Boudewijn & Mes, dit nummer). In dit verband wijzen we er op dat, gezien de open verbinding met intensief gebruikte waterwegen, het gevaar van milieucalamiteiten met rampzalige gevolgen voor de natuur niet denkbeeldig is.

De huidige situatie is weinig rooskleurig voor een Nationaal Park in oprichting (Koolen, 1990). Eén ding is echter duidelijk: indien de Biesbosch

haar functie als Nationaal Park en Wetland wil waarmaken dan zijn schone natuurgebieden van voldoende omvang en stabiliteit onontbeerlijk (RMNO/WLO, 1991).

Keuze van doelstellingen

In het onlangs gepresenteerde Beheers- en Inrichtingsplan Nationaal Park De Biesbosch (Overlegorgaan Nat. Park i.o. De Biesbosch, 1992) is de volgende doelstelling te lezen:

'Het duurzaam behouden, ontwikkelen en versterken van een aaneengesloten zoetwatergetijdenlandschap als overgang van het rivierengebied van Rijn en Maas naar de Noordzee, alsmede het bevorderen van levenskansen voor alle organismen die thuishoren in, c.q. kenmerkend zijn voor, het zoetwatergetijdengebied in Nederland. In dit systeem dient sprake te zijn van een grote mate van zelfregulatie waarin de natuurlijke processen de overhand hebben.'

Het geringe getijde dat via een omweg de Biesbosch bereikt, genivelleerd door de overige watersysteemkenmerken (Mes et al., dit nummer), mag volgens ons echter niet aangegrepen worden om de huidige situatie als een zoetwatergetijdengebied te kenschetsen. In de Biesbosch is immers nergens sprake van een stabiele intergetijdezone (fig. 1; zie ook Mes et al., dit nummer).

De abiotische processen behorend bij het nog grotendeels aanwezige patroon van het getijdenlandschap ontbreken sinds 1970 door de aanleg van de Haringvlietsluizen. Huidige processen als oeverafslag (foto 1) en slibafzetting maken duidelijk dat de geomorfologie aan veranderingen onderhevig is. Niet

Fig.1. Alleen vóór 1970 was er sprake van een stabiel intergetijdemilieu.
Only before 1970 existed a stable intertidal environment (left column).

de geomorfologie, maar de waterhuishouding is bepalend voor de toekomstige landschapsvorming en natuurontwikkeling.

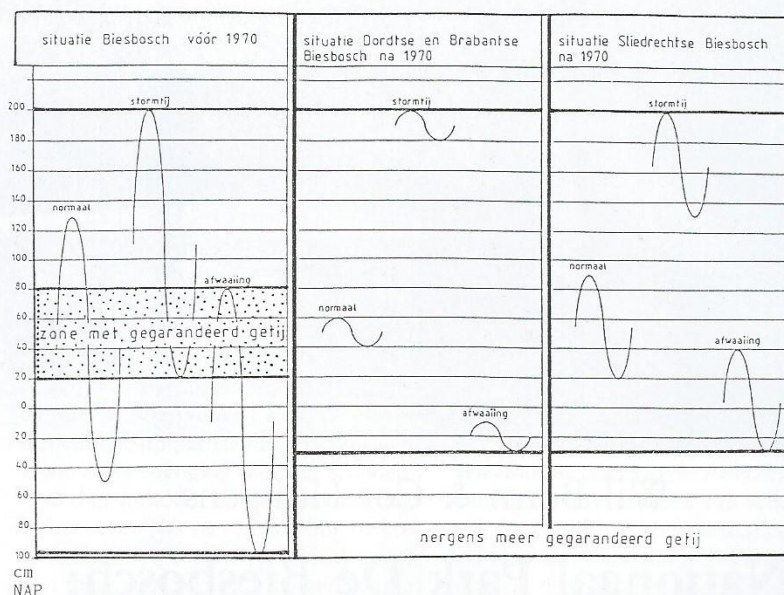
Essentieel in de geciteerde doelstelling is dat gekozen wordt voor een zoetwatergetijdengebied. Uit het artikel van Mes et al. blijkt echter duidelijk dat het gebied momenteel zeer gebrekkig functioneert als een zoetwatergetijdengebied, als het al als zodanig betiteld mag worden. In genoemd artikel wordt tevens aangegeven dat door de huidige verontreiniging van water en waterbodems in de komende 10 jaar geen wezenlijke verbetering als zoetwatergetijdengebied verwacht mag worden. Aan gezien het Beheers- en Inrichtingsplan een looptijd heeft van 10 jaar, is onze conclusie dat de geciteerde doelstelling onder de huidige omstandigheden niet haalbaar is en bijgesteld dient te worden. Er zou een doelstelling geformuleerd moeten worden die ruimte biedt aan diverse natuurontwikkelingsmogelijkheden die gewenst en in feite zelfs noodzakelijk zijn om een volwaardig Nationaal Park te realiseren.

De volgende tekst uit het Beheers- en Inrichtingsplan zou ons inziens wel een bruikbare doelstelling voor de komende periode kunnen zijn:

'Beheer en inrichting moeten gericht zijn op het ontwikkelen van zo groot mogelijke aaneengesloten natuurkernen binnen de grenzen van het Nationaal Park. In deze natuurkernen gaat de ontwikkeling van ecologische en landschappelijke waarden boven alle andere processen en gebruiksvormen van het gebied.'

Kansen voor natuurontwikkeling in de komende periode

Handhaving van de huidige situatie is voor de natuur in de Biesbosch ongewenst. Het lijkt niet verstandig om lijdzaam af te wachten welke variant er voor de Haringvlietsluizen uit de bus komt rollen om vervolgens pas over enige decennia te bezien in hoeverre het waterbeheer benut kan worden als beheersmiddel voor het Nationaal Park. Zo men hiertoe zou besluiten verdient ons inziens de Biesbosch, in deze tussenperiode, niet het predikaat Nationaal Park.

Instelling tot Nationaal Park dient alleen plaats te vinden indien er één of meer natuurkernen gerealiseerd kunnen worden, zodat de Biesbosch haar functies als Wetland en Nationaal Park daadwerkelijk kan gaan vervullen. Het Beheers- en Inrichtingsplan voor de komende periode behoort dan ook een bruikbaar plan te omvatten om de zorgwekkende situatie, waarin natuur en milieu verkeren, zoveel mogelijk te verbeteren.

Naar verwachting zullen tijdens de eerste decennia het rivierwater en het daarmee aangevoerde slib nog van slechte kwaliteit zijn. Het is dan ook noodzakelijk om gedurende deze periode de sterk vervuilde bodems te saneren, verdere verontreiniging te voorkomen, het landschapspatroon voorlopig nog zoveel mogelijk te behouden en tevens goede kansen voor de levende natuur te scheppen.

Alleen in omkade, bedijkte of anderszins van het rivierwater geïsoleerde gebieden kan momenteel water zodanig schoon gehouden worden dat herstel, ontwikkeling en behoud van waardevolle ecosystemen mogelijk is.

Deze overwegingen dienen te resulteren in de volgende drie maatregelen:

1. Het peilbeheer dient geoptimaliseerd te worden, waardoor er zo weinig mogelijk verplaatsing van verontreinigd slib plaatsvindt. Met andere woorden: behalve het huidige getijdeverschil van 20 tot 70 cm dienen er zo weinig mogelijk onregelmatige fluctuaties te zijn.

2. Voormalige polders en andere omringde of omkade gebieden mogen niet naar het buitenwater opengemaakt worden. Reeds doorgestoken dijken en kaden zouden gedicht kunnen worden. Beide om het door het rivierwater beïnvloede oppervlak zo klein mogelijk te houden.

3. Waar mogelijk dient gebruik gemaakt te worden van het kwelwater van de spaarbekkens en van regenwater.

In feite komen deze voorstellen overeen met de ideeën van Mes et al. Wij zijn echter van mening dat deze ideeën volstrekt onvoldoende zijn uitgewerkt in het Beheers- en Inrichtingsplan, waardoor kostbare tijd verloren gaat. De uitwerking van deze maatregelen is afhankelijk van de ter plaatse aanwezige terreinsituaties en potenties voor het creëren van geschikte biotopen (Natuurbeschermingsplatform Biesbosch, 1990). Uiteraard is een belangrijke randvoorwaarde dat er schone en stabiele biotopen worden ontwikkeld.

Binnen de begrenzing van het Nationaal Park i.o. ligt een aantal (voormalige) poldertjes met mogelijkheden voor 'hoog waterpeil-beheer'. Hoewel deze poldertjes gezamenlijk slechts 4% van het totale oppervlak van het Nationaal Park bedragen, kunnen ze door hun grote beheersbaarheid wat betreft waterpeil en hun verspreide ligging (fig.2) een relatief belangrijke natuurontwikkelingsrol gaan spelen. Voor natuurkernen zijn ze te klein.

Het Beheers- en Inrichtingsplan geeft echter wat betreft het ontwikkelen

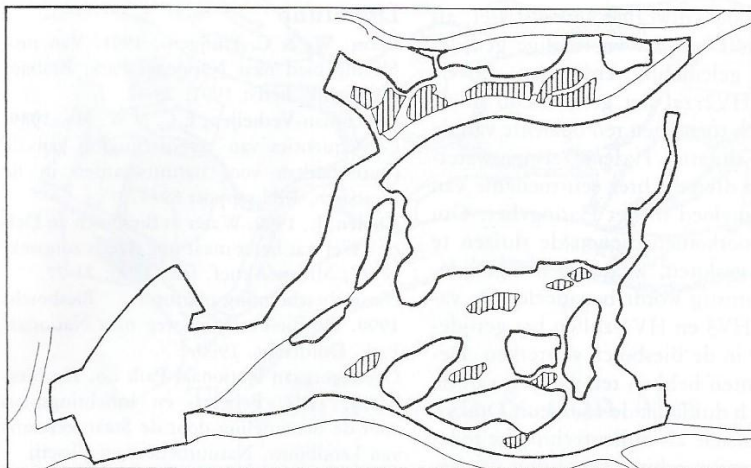

Fig. 2. Overzicht van binnendijs gebied in de huidige situatie.
Overview of the land situated inside the dikes in the present situation.

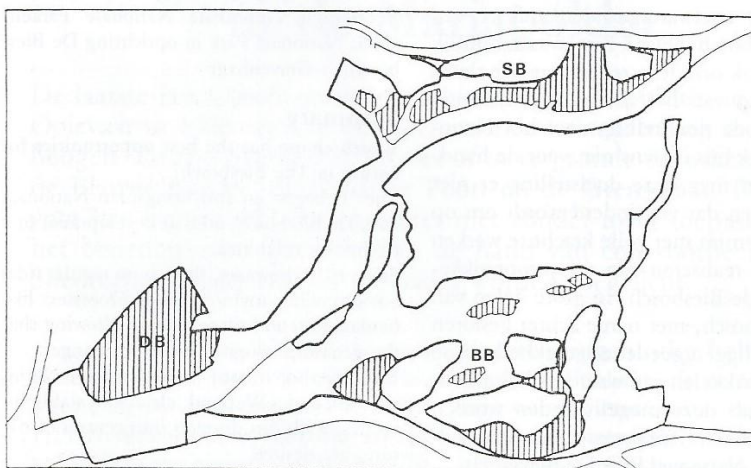

Fig. 3. Mogelijke gebieden voor voorlopige natuurkernen.
Possible areas for temporary centres of nature.
BB = Brabantse Biesbosch; DB = Dordtse Biesbosch; SB = Sliedrechtse Biesbosch.

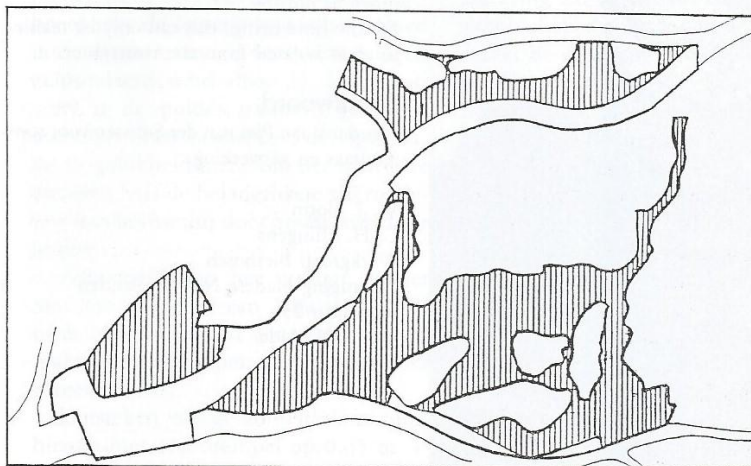

Fig. 4. Maximale oppervlak aan natuurontwikkelingsgebieden bij grootschalige isolatie van het buitenwater.
The maximum surface of nature development areas by means of large-scale isolation from the river water.

van grote natuurkernen geen andere mogelijkheid dan die op de wankelende basis van een zoetwatergetijdengebied. Toch liggen er duidelijk goede mogelijkheden om na sanering op korte termijn grote natuurontwikkelingsgebieden te realiseren (fig. 3). Hiertoe kan gebruik gemaakt worden van de aanwezige kaden en dijken. Het streven is hierbij om zodanige natuurwaarden te verkrijgen dat de Biesbosch de functie van een kerngebied kan vervullen en zo een Nationaal Park waardig is.

Een voor de hand liggende locatie voor natuurontwikkeling liggen tussen het spaarbekken De Gijster en de noordelijke Amerdijk in de Brabantse Biesbosch. Met relatief geringe middelen kan hier een omdijkt natuurontwikkelingsgebied van ongeveer 330 ha ontstaan. Mocht besloten worden dat het Zuiderklipgebied, nu nog gereserveerd voor het vierde spaarbekken, in de toekomst een natuurgerichte bestemming krijgt, dan kunnen beide gebieden een aaneengesloten natuurkern van voldoende formaat vormen.

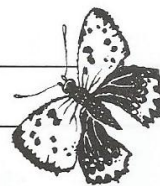
Wat betreft de Dordtse Biesbosch: na een volledige isolatie kan ze een natuurkern van zo'n 800 ha worden. Ook op andere plaatsen binnen de begrenzing van het Nationaal Park liggen mogelijkheden voor natuurontwikkeling naar 'een moerasgebied, waarin verlandings-, veenvorming en natuurlijke bosvorming plaatsvindt' (VCNP-rapport, 1985) (foto 2). Op deze wijze kan er uitbreiding plaatsvinden van de nu zo sterk beperkte natuurontwikkelingsmogelijkheden.

De voorgestelde maatregelen dienen tot het einde van de interim-periode eenvoudig omkeerbaar te zijn, zoals met het doorsteken van dijken en kaden, om doorstroming of getijde-inval mogelijk te maken als dat in de toekomst gewenst zou blijken. Ook kunnen ze worden voortgezet ten behoeve van de ontwikkeling naar moerasgebied (fig. 4).

Gezien de complexiteit van de processen is niet alles tot in detail te voorspellen. Tussentijdse evaluaties aan de hand van inventarisaties en bijsturing zullen kenmerkend zijn voor deze eerste beheersperiode.

Een blik in de toekomst

Het Integraal Beleidsplan Haringvliet-Hollandsch Diep - Biesbosch zal grotendeels bepalend zijn voor de verdere toekomst van de Biesbosch. Op ecologische gronden is het waterbeheer door middel

van de Haringvlietsluizen wederom in de aandacht, met als doel mogelijkheden te scheppen voor een meer geleidelijke overgang in het Haringvliet van zout naar zoet water. Met andere woorden, men wil de ecologische relatie tussen rivieren en zee herstellen. Op deze wijze is visdoortrek weer mogelijk en kunnen Haringvliet, Hollandsch Diep, Biesbosch en de aangesloten rivieren als 'kraamkamers' voor de Noordzee gaan fungeren.

Het Integraal Beleidsplan zet vijf varianten in de bediening van de Haringvlietsluizen op een rijtje. Deze variëren van de huidige situatie (HV0) tot het gebruik van de sluizen als stormvloedkering (HV4). Bij de laatste en meest extreme vorm bedraagt het getijde-amplitudo in de Biesbosch 1,40 meter. Dit betekent dat de situatie van vóór 1970 niet meer gerealiseerd kan worden.

Op dit moment is de definitieve keuze voor één van de varianten nog niet gemaakt. Deze keuze is uiteraard van groot belang, maar de uitvoering zal zeker tien jaar en wellicht zelfs enige decennia op zich laten wachten. Er dient namelijk, alvorens tot uitvoering kan worden overgegaan, allereerst sanering van de onderwaterbodems plaats te vinden.

De genoemde vijf varianten (HV0 t/m HV4) verschillen sterk in hun uitwerking op de Biesbosch. Bij de varianten HV0 en HV1 vindt geen vergroting van het getij-amplitudo plaats. Hierdoor

zal het nog aanwezige krekensstelsel, als overblijfsel van het voormalige getijdegebied, geleidelijk verdwijnen. Bij de variant HV2 zal het getijverschil in de Biesbosch toenemen ten opzichte van de huidige situatie. Tijdens geringe waterafvoer dreigt echter een toename van de zoutinvloed in het Haringvliet. Om dit te voorkomen dienen de sluizen te worden gesloten, waardoor het getijdemilieu ernstig wordt benadeeld. De varianten HV3 en HV4 zullen het getijde-karakter in de Biesbosch versterken. Deze varianten hebben ten aanzien van de Biesbosch duidelijk de voorkeur. Om zowel financiële als milieutechnische redenen lijken ze echter vooralsnog nauwelijks reëel te noemen.

Dit korte overzicht geeft aan dat ook in de verdere toekomst een herstel van het zoetwatergetijdenkarakter van de Biesbosch helaas niet waarschijnlijk lijkt. Ook om deze reden ligt het thans opnemen van het zoetwatergetijdengebied in de doelstelling voor het Nationaal Park ons inziens niet voor de hand. En zeker mag deze doelstelling er niet toe leiden dat verhinderd wordt om op korte termijn met volle kracht te werken aan het realiseren van natuurontwikkeling in de Biesbosch. In grote delen van de Biesbosch, met name achter gesloten dijken, liggen goede mogelijkheden voor het ontwikkelen van waardevolle milieus. Alleen als deze mogelijkheden worden benut, kan er sprake zijn van een volwaardig Nationaal Park De Biesbosch.

Literatuur

- Borm, W. & C. Huijgens, 1991. Van probleemgebied naar Nationaal Park. Brabant Natuurlijk, herfst 1991: 28-32.
- Gleichman-Verheijen, E.C. & W. Ma, 1989. Consequenties van verontreiniging van de (water)bodem voor natuurwaarden in de Biesbosch. RIN-rapport 89/17.
- Koolen, J., 1990. Water in Biesbosch en Delta: 'Wel wat beter maar nog steeds zorgwekkend'. Milieu Aktief, feb. 1990: 21-27.
- Natuurbeschermingsplatform Biesbosch, 1990. De Biesbosch op weg naar Nationaal Park. Dordrecht, 1990.
- Overlegorgaan Nationaal Park i.o. De Biesbosch, 1992. Beheers- en Inrichtingsplan voor de beoordeling door de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
- RMNO/WLO, 1991. Stoffenproblematiek in de Biesbosch, De betekenis van verontreiniging voor inrichting en beheer. Verslag van een workshop gehouden op 20 juni 1990.
- Voorlopige Commissie Nationale Parken, 1985. Nationaal Park in oprichting De Biesbosch. 's-Gravenhage.

Summary

Which choice has the best opportunities for nature in The Biesbosch?

The 'Beheers- en Inrichtingsplan Nationaal Park De Biesbosch' aims at development of a freshwater tidal area.

Since 1970, however, there is no regular tidal environment anymore and processes like bankerosion and siltdeposit are showing that the geomorphology is liable to changes.

If the Biesbosch wants to perform as a National Park and a Wetland, clean and stable biotopes, which can develop into centres of nature, are desired.

The bad quality of soil and water obstructs a normal development of ecosystems. The 'Beheers- en Inrichtingsplan' should contain a plan to improve this critical situation as much as possible.

For the time being, this can only be realised in areas isolated from the river water.

Dankwoord

Met dank aan Piet van der Smitten voor commentaar en verwerking.

W. J. Borm
C. H. Huijgens
Werkgroep Biesbosch
Vereniging Madese Natuurvrienden
Iepenlaan 23
4921 DX Made

Foto 2. Oeverafslag maakt duidelijk dat de geomorfologie in de Biesbosch aan veranderingen onderhevig is (foto: Hans Gebuis).